

1. Mahafalové na jihu ostrova jsou typičtí výraznými černošskými rysy. I mezi nimi se však najdou „světlejší“ typy. Všechny snímky © Pavel Hošek.

nepohodlné a nepotřebné¹ nebo kam si lze zajet „odpočinout od civilizace“. Ale v časech prvního osídlování byl Madagaskar součástí rozsáhlé obchodní sítě, pokrývající celý Indický oceán a propojující Čínu se Středomořím a černou Afrikou jakož i všechny menší společnosti a státečky v tomto prostoru. Vliv arabského světa a Indie je na Madagaskaru dodnes patrný v jazykové i kulturní rovině.

Nález paleontologů a archeologů jasně ukazují, že Madagaskar byl osídlen někdy před 1500–2000 lety. Byl posledním větším kusem světa, kam přišli lidé. Lingvisté nám zase ukázali, že řeč dnešních Malgašů sdílí 90 % slovní zásoby s jazykem Maanyanců z povodí řeky Barito na jihu Kalimantanu. Malgaština je nejzápadnější větví austronéské či malajsko-polynéské jazykové rodiny (viz Vesmír 77, 270, 1998/5) a své nejbližší příbuzné má opravdu na Borneu. Malgaština však obsahuje i četné výpůjčky z bantuských jazyků východní Afriky, z arabštiny, ba i ze sanskrtu; novodobě ji mocně poznamenaly francouzština a angličtina.

Rovněž významné součásti materiálního života na Madagaskaru pocházejí z Asie –

PAVEL HOŠEK

Odkud přišli předci uctívačů předků

Dvojitý původ Malgašů

Madagaskar je zemí předků. Stojí to psáno i ve státním znaku: *Madagasikara – tanindrazana, fahafahana, fandrosoana* čili Madagaskar – země předků, svoboda, pokrok. Víra v předky je tím nejniternejším, co každý Malgaš má. Bohové jsou nedůležití, předci znamenají vše. Prostřednictvím mnoha předpisů a rituálů ovládají život současníků. S předky se lidé rádi jak si počínat v složitých životních situacích. Kostí předků posvěcují půdu, kterou lidé obdělávají. Předci vyžadují péči při opakovaných exhumacích, mají důležité slovo při rozhodování, ať již na úrovni rodiny, vesnice, klanu nebo třeba celého kraje. Předci zkrátka bedlivě vedou kroky svých potomků.

Kdo ale vlastně byli předkové všech Malgašů? Odkud přišli?

Dosavadní znalosti

Dnes je Madagaskar vnímán jako nejzazší výspa světa. Místo, kam lze odsunout vše

metalurgické postupy, tradiční vesnická architektura, typ pirogy,² pěstování rýže, kruhové rybářské sítě, výroba alkoholu z cukrové třtiny apod. Najdeme ale i takové, které jasně pocházejí z Afriky – třeba pastevectví hovězího dobytka. A ještě jiné jsou ryze malgašským novátorstvím jako například způsob tkaní látek.

Etnické jedinečnosti svého národa si byl vědom i první prezident svobodného Madagaskaru Philibert Tsiranana (u moci v letech 1959–1972), který často říkal, že Madagaskar je jedinou afroasijskou zemí. Při zakládání Afrického národního kongresu dokonce navrhol, aby se nová instituce jmenovala Kongres národů Afriky a Madagaskaru. Takový požadavek vypadá nabubřele, ale slavný prezident se vlastně držel při zdi, protože opomenul vlivy hned z několika dalších kontinentů.

Nepřehledná směsice – to je odvěký problém Madagaskaru. Ať už je člověk etnolog

Mgr. Pavel Hošek, viz
Vesmír 86, 163, 2008/3.

nebo entomolog, ať už přijel na čtvrtý největší ostrov světa studovat malgaštinu, pestrokrvečnický, starou keramiku, kafe nebo třeba muzicírovací nástroje, čeká ho nepřehledný propletenec vlivů Afriky, Asie a v menší míře i Evropy, Arábie a Jižní Ameriky.

1) Tak to vnímali nacisté před válkou, když vypracovali plán na madagaskarizaci židů, tak to vnímají třeba naši politici dnes, když se ve vzájemných slovních pútkách posílají na Madagaskar, a tak to vnímají i někteří zločinci, kteří se na Madagaskaru snaží skrýt před zákonem (je tam i jeden takový z Čech, ale nedosahuje popularity svých seychelských či bahamských kolegů).

2) Ačkoli konstrukce madagaskarské pirogy jednoznačně pochází z Indonésie, plavidla užívají zejména rybáři při západním pobřeží Madagaskaru, jejichž fyzické vzezření dokazuje silný vliv afrických genů.

3) Ponechme stranou některé historické zprávy o druhém jazyce na Madagaskaru. Již v roce 1613 popsal otec Luis Mariano z Madagaskaru dva jazyky, africký, kterým se podle něj mluvilo na severozápadním pobřeží, a malajský, rozšířený po zbytku pobřeží i v nitru ostrova. Také Robert Drury (viz Vesmír 78, 295, 1999/5) zaznamenal v 18. století nemalgašsky mluvící komunity na západním pobřeží. Původ, rozšíření a vztah k etniku zůstává u tohoto druhého jazyka záhadou. Rozhodně však nemá nic společného se současnými bantuskými mluvčími v některých oblastech na západě Madagaskaru a na Nosy Be, neboť to jsou nedávní imigranti, kteří na Madagaskaru nežijí déle než pár desítek let.

Snad právě proto se až donedávna nikdo nepokusil prozkoumat původ Malgašů na genetické úrovni. První ucelenější pokus učinili až pánové M. E. Hurles, B. C. Sykes, M. A. Jobling a P. Forster [4]. Vzhledem k počtu a výběru vzorků, které měli k dispozici, bychom jejich výsledky sice měli označit spíše za předběžné, avšak závěry, k nimž dospěli, se zdají být velmi solidní.

A odkud tedy předkové Malgašů jsou?

Kvalita „vzorků“

Oficiálně rozeznávají madagaskarské správní a politické instituce 18 různých kmenů. Ve skutečnosti je jich o něco víc a místy jsou hranice mezi nimi poněkud nejasné. I přes rozdílný původ některých etnických skupin hovoří všichni Madagaskařané jediným společným jazykem.³ Má sice několik odlišných dialektů, ovšem při troše dobré vůle si všichni příslušníci malgašského národa rozumějí. ...s. 384

2. Merinský trhovec spíše indomalajských rysů. Pokud bychom neznali jeho zaměstnání, zařadili bychom jej ve staré kastovní společnosti zcela jistě mezi svobodné občany (hova) a nejspíš mezi „lepší“ svobodné občany (hova fotsy).

3. Mezi Betsiley z centrálního Madagaskaru převládají světlejší asijské typy. Opět se ale najdou výjimky.

Uvedená studie pracuje se vzorky pouze čtyř etnicky odlišných populací: Bezanozano, Betsileo, Merina a Sihanaka. Vzhledem k tomu, že Merinové si již v 18. a 19. století podrobili území Betsileů a Sihanaků, lze u těchto tří etnik usuzovat na čilejší vzájemnou výměnu genetické informace, než je obvyklé v jiných končinách ostrova. Do studie naopak nebyla zahrnuta etnika jasně odlišného původu. Kupříkladu Antambahoakové, Antaimorové či Antanosyové dorazili na Madagaskar o dost později než jiní lidé a svůj původ odvozují přímo od proroka Muhammada, přesněji od jeho strýce.⁴ Dosti složitého původu jsou také Betsimisarakové, kteří v souvislosti s aktivitami pirátů a protipirátských komand Východoindických společností přišli do styku s rozmanitým genetickým materiálem. A co je nejdůležitější, pozornosti se nedostalo ani kmenům značně prastarým, které ale zůstaly od centrální merinské moci trvale odděleny. Jsou to kupříkladu Mahafalové a Sakalavové, dodnes zřetelně odlišní svou fyziologií.

Studie rovněž nezmiňuje společenské postavení zkoumaných osob. To je zásadní opomenutí, neboť Merinové a některé další kmeny vytvářeli v minulosti kastovní společnost,

kde se jednotlivé kasty odlišovaly mimo jiné i vzhledem svých příslušníků. Odráží se to dokonce i v etymologii kastovního výraziva. Třeba lepší vrstva svobodných občanů nesla označení *hova fotsy* (*fotsy* = bílý), na rozdíl od spodiny mezi svobodnými občany, kterým se říkalo *hova mainty* (*mainty* = černý). Zatímco lidé první skupiny obvykle vypadají jako obyvatelé Indonésie, druzí mají nejen tmavší pleť, ale i výraznější negroidní rysy. S pozůstatky tohoto členění se vnímavější návštěvník Madagaskaru setká ještě dnes a v některých odlehlých končinách na venkově se kastovní vztahy dokonce stále ještě alespoň částečně praktikují.

Ale odkudže tedy ti Malgašji jsou?

Nejen odpovědi, ale hlavně nové otázky

Výsledek studie je jednoznačně dvojaký. Obyvatelé Madagaskaru jsou zpoloviny Afričané a zpoloviny Asiaté (konkrétně Indonésané). Potvrzuje se to po otcovské i mateřské linii, neboť zkoumány byly úseky DNA z chromozomu Y i úseky mitochondriální DNA. To je jasná shoda s dřívějšími poznatky jiných oborů.

Studium populací v jihovýchodní Asii a v Oceánii také umožnilo určit, kteří lidé jsou Malgašům nejpodobnější. Nejpravděpodobnějšími kandidáty se staly dvě populace z Bornea. Úplně nejbližší Madagaskařanům jsou, zdá se, lidé z Banjarmasinu. Bylo to prokázáno pouze po otcovské linii. Příbuznou sekvenci v mitochondriálním genomu se nalézt nepodařilo a její hledání je budoucím úkolem při dalším studiu indonéských populací. To je opět překvapivě přesná shoda se závěry lingvistů a archeologů. Aby to však nebyla taková nuda a jen jsme si stále neříkali, jak se nám to všechno pěkně potvrzuje, podívejme se, jaké poznatky lze vyvodit ze studia hypervariabilního segmentu I (HVSI) v mitochondriálním genomu.

Rozmanitost sekvence HVSI je na Madagaskaru významně nižší než v populacích Mozambiku a ostrovů jihovýchodní Asie. Je ale vyšší než u obyvatel tichomořských ostrovů, které byly osidlovány během posledních 3500 let. Co z toho vyplývá? Nižší genetická diverzita Malgašů ve srovnání s oběma „zdrojovými“ populacemi může znamenat, že první migrace byly velmi omezené co do počtu a původu jedinců i doby trvání. Anebo krátce po osídlení následovalo drastické snížení populace doprovázené redukcí rozmanitosti.

Z případů nedávno kolonizovaných ostrovů víme, že pokles genetické diverzity je důsledkem efektu zakladatele a zesíleného genetického driftu. Na obojím má vinu malá početnost populace. Je však zřejmé, že se tyto vlivy na Madagaskaru neprojevíly zdaleka tak silně jako na ostrovech v Tichém oceánu. To by naznačovalo, že kolonizace Madagaskaru z východu byla spíše jednorázová událost než postupné osidlování v mnoha vlnách. Anebo jednotlivé vlny úspěšných kolonistů přivážely nositele odlišných genetických linií. Ani jedna z obou teorií příliš

4) Pravděpodobně na to existují i písemné doklady. Jmenované národy totiž bedlivě schraňují arabským písmem psané dokumenty zvané *sorabe*. Některé jsou relativně nedávného data, ale jiné jsou opravdu dosti staré a detailně vypisují genealogii nejbávanějších rodin. Bohužel právě nejstarší a nejcennější *sorabe* jsou vnímány jako posvátné předměty a nikdy zatím nebyly zapůjčeny k podrobnějšímu prostudování.

neodpovídá představě, kterou nám nastínilí lingvisté a archeologové.

Selský rozum nám říká, že z geograficky vzdálenějšího území přicestuje spíš méně zakladatelů, a proto bude i jejich genetická linie méně různorodá. Ukázalo se však, že na Madagaskaru jsou asijské linie rozmanitější než africké. Lze to vysvětlit převahou jediného typu africké HVSI, která byla nalezena u všech studovaných malgašských populací. To může znamenat jediné. Migrace z Afriky byly mnohem omezenější než ty z Asie. Také v tomto případě byly naše představy poněkud jiné. Nutno ovšem přiznat, že vycházely spíš z intuitivního chápání věci než ze skutečného výzkumu.

Ještě větší chaos, než jsme na počátku doufali

Průkopnická studie nám mnohé zodpověděla. Potvrdila dvojaký původ Malgašů, na němž si prezident Tsiranana tak zakládal, a do jisté míry i místo, odkud lidé přišli. Pokud ovšem takové místo vůbec existuje. Studium genetiky populací Madagaskaru a jihovýchodní Asie totiž otevřelo možnost, že vlastně žádní jasně daní předkové nebyli. To by ovšem pro Malgaše, zaryté uctíváče svých předků, mohla být skutečná pohroma.

Doufám, že další výzkum Malgašům jejich předky najde. A že také najde ty správné předky pro každé malgašské etnikum. Jak znám Madagaskar, nemohou mít všichni Malgaši stejného předka. To by bylo příliš jednoduché. Madagaskar, to je... to musí být mnohotvárnost, chaos a rozmanitost. ☹

K DALŠÍMU ČTENÍ

- [1] Burney D. A., Burney L. P., Godfrey L. R., Jungers W. L., Goodman S. M., Wright H. T., Jull A. J.: A chronology for late prehistoric Madagascar, *J. Hum. Evol.* 47, 25–63, 2004
- [2] Dewar R. E., Wright H. T.: The cultural history of Madagascar, *J. World Prehistory* 7, 417–466, 1993
- [3] Hewitt R., Krause A., Goldman A., Campbell G., Jenkins T.: β -globin haplotype analysis suggests that a major source of Malagasy ancestry is derived from Bantu-speaking Negroids, *Am. J. Hum. Genet.* 58, 1303–1308, 1996
- [4] Hurler M. E., Sykes B. C., Jobling M. A., Forster P.: The Dual Origin of the Malagasy in Island Southeast Asia and East Africa: Evidence from Maternal and Paternal Lineage, *Am. J. Hum. Genet.* 76, 894–901, 2005
- [5] Migot F., Perichon B., Danze P. M., Raharimalala L., Lepers J. P., Deloron P., Krishnamoorthy R.: HLA class II haplotype studies bring molecular evidence for population affinity between Madagascans and Javanese, *Tissue Antigens* 64, 131–135, 1995
- [6] Soodyall H., Jenkins T., Stoneking M.: "Polynesians" mtDNA in the Malagasy, *Nat. Genet.* 10, 377–378, 1995
- [7] Vérin P., Wright H.: Madagascar and Indonesia: new evidence from archeology and linguistics, *Indo. Pac. Prehist. Assoc. Bull.* 18, 35–42, 1999

5. *Fangarignana*, nástroj na výrobu kvašeného, mírně alkoholického nápoje *betsa-betsa*, který poněkud připomíná náš burčák. Je ovšem z cukrové třtiny, která se lisuje právě tímto mohutným zařízením. Úplně stejný lis používají také Indonésané.

4. Nahoře: Tanalové jsou lidé z lesa, jak napovídá i jejich jméno (Tanala = an'ala = v lese), ale způsobem obživy jsou jako všichni Malgaši zemědělci. Tanalové nemají příliš mnoho dobytka, hlavně pěstují rýži. Své jméno získali díky tomu, že obývají lesnatou oblast na východě Madagaskaru.

